

15. Мечковская Н.Б. Язык и религия: лекции по филологии и истории религий. М.: Агентство «ФАИР», 1998. 352 с.
16. Настин И.В. Психоллингвистика. М.: Московский психолого-социальный институт, 2007. 180 с.
17. Пашина Д.П. Влекомые языком. *Философия науки*. Вып. 8: Синергетика человекомерной реальности. М.: ИФ РАН, 2002. С. 377–405.
18. Песоцкий Е.А. Реклама и психология потребителя. Ростов-на-Дону: Феникс, 2004. 198 с.
19. Слободяник А.П. Психотерапия, внушение, гипноз. К.: Здоров'я, 1978. 480 с.
20. Слухай Н.В. Суггестия и коммуникация: лингвистическое программирование поведения человека. К.: Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2012. 319 с.
21. Субботина Н.Д. Суггестия и контрсуггестия в обществе. М.: КомКнига, 2006. 208 с.
22. Файхингер Г. Философия как если бы. URL: <http://www.psychol.ras.ppp/journal/numbers/20002/papers/korzini.htm>.
23. Флоренский П.А. Сочинения в 4 т. Т. 3 / сост. Игумена Андроника (А.С. Трубочёва), П.В. Флоренского, М.С. Трубочёвой; ред. Игумен Андроник (А.С. Трубочёв). М.: Мысль, 2000. 623 с.
24. Черепанова И.Ю. Дом колдуньи. Язык творческого Бессознательного. М.: КСП+, 2001. 400 с.
25. Юданова Е.Т. Суггестивная функция языковых средств англоязычного политического дискурса: дисс. ... канд. филол. наук. 10.02.04. СПб., 2003. 184 с.
26. Schwarz N. Feelings as Informations: Moods Influence Judgments and Processing Strategies. *Heuristics and Biases: The Psychology of Intuitive Judgment*. N. Y.: Cambridge University Press, 2002. P. 534–547.

УДК 811.161.2'366.5

**ТЕМО-РЕМНЕ ЧЛЕНУВАННЯ ВИСЛОВЛЕНЬ ЗІ ЗВЕРТАННЯМИ
(НА МАТЕРІАЛІ БОГОСЛУЖБОВИХ ТЕКСТІВ (АКАФІСТІВ)
УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ)**

**THEME-RHEMA DIVISION OF EXPRESSIONS WITH APPEALS
(ON THE BASIS OF LITURGICAL TEXTS (AKATHISTS)
OF UKRAINIAN ORTHODOX CHURCH)**

Олійников В.А.,
кандидат наук із богослів'я,
старший викладач кафедри церковно-історичних і практичних дисциплін
Київської православної богословської академії

У статті схарактеризовано комунікативне членування висловлень зі звертаннями; визначено вплив контекстуальних особливостей на підкреслення позиції теми чи реми; дослідження темо-ремного вияву звертань здійснено на матеріалі богослужбових текстів (акафістів) Української Православної Церкви.

Ключові слова: темо-ремне членування, грамема, категорія звертання, конфесійні звертання.

В статье охарактеризовано коммуникативное членение высказываний с обращениями; определено влияние контекстуальных особенностей на выделение позиции темы или ремы; исследование темо-ремного проявления обращений осуществлено на материале богослужбных текстов (акафистов) Украинской Православной Церкви.

Ключевые слова: темо-ремное членение, граммемы, категория обращения, конфессиональные обращения.

The article describes the communicative division of expressions with appeals; the influence of contextual peculiarities on underscoring of theme or rhema position is determined; the study of theme-rhema revelation of appeal is made on the basis of the liturgical texts (akathists) of Ukrainian Orthodox Church.

Key words: theme-rhema division, grammeme, category of appeal, confessional appeals.

Постановка проблеми. Комплексний опис функційного навантаження звертань неможливий без аналізу комунікативної зорієнтованості зазначених компонентів. У мовознавчій літературі неодноразово порушувати питання симетричності формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних

побудов речень. За темо-ремного (або актуального) членування зазвичай простежують паралельність із семантико-синтаксичною структурою речення, тому що семантичний вияв зумовлений реальною, цілком точною, предметно вираженою мовленнєвою ситуацією, її контекстом і завданнями – акту-

альністю, сутністю й метою повідомлення. За визначенням І.І. Ковтунової, членування на тему й рему називають актуальним членуванням, оскільки це членування актуальне, значуще в певному контексті чи в певній конкретній ситуації для того, хто говорить чи пише [6, с. 7]. Водночас синтаксична структура, схарактеризована з опертям на комунікативний рівень, виявляє своєрідні характеристики: речення в позначеному синтаксичному аспекті називають висловленням; комунікативна організація висловлення передбачає спрямованість у мовлення, відбиває природу мовленнєвих актів. За міркуванням дослідника комунікативного синтаксису Дж. Серля, мовленнєвий акт становить складний процес, у якому виголошують членороздільні звуки, зі слів за правилами граматики будують висловлення, що реалізують певний зміст і виявляють ознаки референції [10, с. 179–202]. Проте автономність актуального членування не свідчить про відмежування від формально-синтаксичного поділу речення на його компоненти. І.Р. Вихованець вважає, що два різновиди членування (формально-синтаксичне й актуальне) можна кваліфікувати як вияв деякої рівноваги між мовною системою й мовленнєвою реалізацією [5, с. 151].

Чеський мовознавець В. Матезіус, автор теорії актуального членування, виділив його основні елементи – вихідну точку (або основу), вихідну частину висловлення, тобто те, що в конкретній ситуації відоме чи може бути легко зрозумілим, і ядро висловлення, тобто те, що мовець повідомляє про вихідну точку висловлення [9, с. 94]. Серед найважливіших засобів вираження актуального членування речення І.Р. Вихованець вирізняє фонетичні, синтаксичні й лексико-граматичні [5, с. 152]. Отже, використовуючи наукові напрацювання про зазначені засоби та ґрунтуючись на мовознавчих дослідженнях із виділення первинної (основної) та вторинних функцій вокатива, розглянемо звертання на тлі комунікативного рівня мови. Такий аспект студіювання звертань, який потребує нового осмислення, а також недосліджена в цьому ракурсі джерельна база (тексти акафістів Української Православної Церкви), на якій побудоване наше дослідження, мотивують актуальність праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У традиційному мовознавстві наявні декілька ідей, підходів до кваліфікації актуального членування речення: семантичний (О.А. Бризгунова, О.В. Ісаченко, В.В. Осокін, В.С. Юрченко), синтаксичний (Л.С. Бархударов, І.П. Распопов), логіко-граматичний (Н. Хомський, Ю.К. Щеглов), комунікативний (В.О. Васильєв, Т.В. Єлфімова, О.Б. Сиротиніна, Я. Фірбас, Л.О. Черняхівська) і морфологічний

(М.Я. Блох). Крім того, деякі дослідники вважали за потрібне використовувати кілька підходів одночасно: В.З. Панфілов – логіко-граматичний і синтаксичний; А.Й. Багмут та І.І. Ковтунова – семантичний і морфологічний; О.О. Леонт'єв – синтаксичний і семантичний; О.Л. Пумпянський – логіко-граматичний, синтаксичний і комунікативний. О.О. Крилова, узявши до уваги різні концепції щодо аналізу актуального членування речення, указала на його кількаярусність. Неоднорідність і різноманітність поглядів на досліджувану проблему ще раз свідчить про необхідність всебічної характеристики аналізованих компонентів.

Постановка завдання. Метою статті є системне вивчення темо-ремного членування висловлень зі звертаннями, засвідченими в богослужбових текстах (акафістах) Української Православної Церкви, визначення кореляцій теми й реми з маркерами граем категорії звертання. Відповідно до мети окреслено такі завдання: 1) вирізнити й схарактеризувати граемні маркери звертань й указати на їхнє співвідношення з компонентами темно-ремного членування висловлень; 2) з'ясувати вплив контекстуальних особливостей на підкреслення позиції теми чи реми; 3) дослідити темо-ремну специфіку конфесійних звертань і вказати на їхню відмінність від вокативних одиниць, ужитих в інших текстах.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що в реченнєвих конструкціях, побудованих за моделлю «імператив у функції присудка + локатив у ролі підмета», первинна для вокатива семантико-синтаксична функція адресата вольової дії та потенційного суб'єкта дії зближується з номінативною (підметовою з формально-синтаксичного погляду). У комунікативному плані простежуємо таку саму тенденцію. Важливе значення набуває порядок розташування компонентів. Актуальне членування збігається з формально-синтаксичним, якщо підмет або група підмета (у нашому випадку – непоширене або поширене звертання) перебувають у препозиції щодо присудка чи групи присудка, напр.: *Господи, / помилуй* (А. 1.19 – Акафістник. – Т. № 1. – Акафіст № 19); *Оголошені, / вийдіть* (А. 2.22); *Ісусе, / покажи переді мною безодню душевного мого розтління* (А. 2.3); *Ісусе, подателю тим, хто просить, / дай мені плач за гріхи мої* (А. 1.3); *О всеблаженний і святий великомученику Юрію, / прийми цей наш похвальний спів і визволи нас від усякого зла твоїм теплим перед Богом заступництвом* (А. 1.17). Непоширені звертання перших трьох висловлень і поширені звертання четвертого й п'ятого співвідносні з позицією теми, імператив першого й другого висловлень й імперативні групи третього, четвертого й п'ятого виконують комуні-

кативну функцію реми. Такі структури дослідники визнають типовими. За висновком І.І. Ковтунової, «правильна логічна побудова стилістично нейтрального літературного мовлення потребує, щоб тема як вихідний пункт висловлення, часто відомий слухачеві або читачеві, перебувала на початку речення, а рема, яка повідомляє дещо про тему й містить переважно нове, невідоме читачеві, – у кінці речення, після теми» [6, с. 13]. Дослідниця визнала зазначені конструкції «контекстуально незалежними або синтагматично незалежними. У контексті такі висловлення займають синтагматичне незалежну позицію» [6, с. 37]. В. Матезіус, В.В. Виноградов, І.Р. Вихованець називали такий порядок слів об'єктивним, притаманним експресивно й стилістично нейтральним висловленням [8, с. 239–245; 4, с. 278; 5, с. 153]. Попри традиційність поділу на тему й рему, особного коментаря потребує структура *Ісусе, подателю тим, хто просить*, / *дай мені плач за гріхи мої* (А. 1.3), де тема виявляє складний характер. Зокрема, на другому рівні членування комплексну тему *Ісусе, подателю тим, хто просить* варто розмежувати на дві частини: *Ісусе, / подателю тим, хто просить*. Наступний етап членування передбачає додатковий поділ другої частини: *подателю тим, / хто просить*. Своєрідність розглядуваної вокативної одиниці, що маркує тему, вирізняється й тим, що вона модельована складним, зокрема складнопідрядним реченням. Натомість в інших стилях, якщо й трапляються поширені звертання, зазвичай роль підпорядкованих одиниць припадає на компоненти атрибутивного різновиду.

За суб'єктивного порядку в препозиції розташовані присудок або група присудка, а підмет або група підмета переміщені в постпозицію, напр.: *Радуйтеся, / праведні* (А. 3.19); *Благодать Твою всемогутню подай нам, / Господи* (А. 2.1); *Прийди, / Співрозмовнику ув'язнених і опоро гнаних* (А. 2.2); *Ублагай Господа за грішних, / свята мученице Тетяно* (А. 3.20). Відповідно й рема перебуває на початку висловлення, а тема – в його кінці. В.В. Виноградов пояснював: «Якщо – унаслідок специфічного мотивування (зумовленого схвильованістю, внутрішнім зацікавленням мовця, його бажанням підкреслити що-небудь і т. п.) – виникає необхідність граматично виразити емоції, ставлення мовця до предмета повідомлення, тоді утворюється суб'єктивний порядок слів, що набуває вигляду «рема – тема»» [4, с. 278]. І.І. Ковтунова назвала аналізовані конструкції «контекстуально залежними або синтагматично залежними» [6, с. 38].

Використовуючи морфологічний підхід до актуального членування, І.І. Ковтунова визнавала, що іменники, особові займенники й інфінітиви

частіше виконують функцію теми; прикметники в предикативній функції, дієвідмінювані дієслова й прислівники – реми [6, с. 79–90].

Проте для членування на тему й рему не характерна стабільність, особливо в конструкціях із вокативом у постпозиції щодо предиката. У такому разі для розмежування основних елементів актуального членування використовують різні засоби, про які йшлося попереду. Контекстуальні особливості – фонетичні (логічний наголос, інтонаційні засоби), синтаксичні (порядок розташування слів, аналітичні синтаксичні морфеми, специфічні синтаксичні конструкції), лексико-граматичні (повтори) [5, с. 152–154] – сприяють підкресленню реми чи теми. Наприклад, у висловленнях *Допоможи і мені, / Невсипний Охоронителю мій* (А. 2.10); *Зглянься і на нас, / угоднику Божий* (А. 2.19) частка *і* є показником реми. Дісприкметникові звороти також акцентують увагу на смисловому навантаженні реми, напр.: *О святі і достохвальні мучениці Віро, Надіє і Любове і мудра мати Софіє, / нині прийнявши це мале моління, позбавте нас вашими молитвами від усяких бід, хвороби й скорботи...* (А. 2.20); *Бажаючи спасти душі всіх одержимих нечистими духами, не припиняй завжди молитися до Господа, / Кипріане богопроповіднику* (А. 2.22). У висловленнях *Господи мій, мудрості наставнику, / настанови мене, раба Твого* (А. 2.4); *Господи мій, Пастирю Добрий, що душу Свою поклав за вівиці, / визволи мене, заблудле ягня...* (А. 2.4) прикладки *раба Твого* й *зблудле ягня* увиразнюють комунікативний центр. Функцію виділення теми виконує постпозитивна частка *же* (*ж*), напр.: *Прийди ж, / Єдиний Мудрий Будівничий життя* (А. 2.2); *Його ж ублагай, / Заступнице наша* (А. 2.5).

Також для з'ясування комунікативного завдання висловлення використовують запитання. До висловлення *Почуй нас, / страстотерпцю Христів Юрію* (А. 1.17) можна поставити два запитання. Перше – *Про що попросили страстотерпця Христа Юрія?* – допоможе вирізнити рему *почуй нас* і тему *страстотерпцю Христів Юрію*; друге – *Кого попросили почути?* – рему *страстотерпцю Христів Юрію* і тему *почуй нас*. Отже, залежно від можливих ситуацій (в усному мовленні) та контексту (у письмовій мові) актуальне членування висловлення може бути різним, але членування його формально-синтаксичного корелята залишається сталим.

Вокатив із вторинною семантико-синтаксичною функцією акцентованого адресата й нейтралізованого суб'єкта й відповідно з формально-синтаксичною позицією детермінанта в реченні репрезентує найчастіше тему, напр.: *Ісусе, / Матері Твоїй*

улюбленого ученика милосердно всиновив (А. 2.3); *Полюбили всією душею вузьку і скорботну стежку життя чернечого і нею старанно прямували, / отці богомудрі* (А. 2.17). Подекуди тема у висловленнях цього різновиду подібно до попередньої конструкції також може бути багатокомпонентною, напр.: *Царице моя преблага, / надіє моя Богородице, // пристановище сиріт /// і подорожніх заступнице, /// скорботних радосте, /// покривджених покровителько, /// бачиши мою біду, бачиши мою скорботу* (А. 1.6). У реченнях *Красномовці слова і любителі мудрості думки не можуть належно прославити силу твою, / Михайле* (А. 1.10); *Оспівування всяке не може достойно прославити доблесті твої, / Хрестителю Господній* (А. 1.11) комунікативну значущість виявляють звертання, що виконують роль реми.

У висловленнях із вокативом, що реалізує вторинну семантико-синтаксичну функцію акцентованого адресата й нейтралізованого суб'єкта та відповідно формально-синтаксичну позицію детермінанта, додаткові засоби вираження актуального членування також допомагають у визначенні теми й реми. У непитальних висловленнях постпозитивна частка *же (ж)* як додатковий засіб вирізнення теми посилює її позицію, напр.: *Господи Боже наш, / про Нього ж апостольський собор явно проповідує* (А. 1.2); *Господи Боже наш, / Йому ж святителі і пастирі приносять подячний спів* (А. 1.2). Рему підкреслюють частка *і*, напр.: *Чує і Твої нині моління Господь Ісус, / обрана палато Духа Святого* (А. 1.7); *Так і я жадаю променів Твоїх, / Благий* (А. 2.2); дієприкметникові звороти, напр.: *Усіляке мудрування відкинувши, ми дивуємося чудесами Твоїми, / Богородице* (А. 2.5); *Усе єство ангельське великою зраділо радістю, побачивши мужність твою, / свята і непереможна мученице Варваро* (А. 1.18); прикладка, напр.: *Проповідницею поклоніння святим мощам стала Аглаїда, господиня твоя, / страстотерпцю Христів* (А. 3.21). А у висловленні *Милосердний Господи і Судде Праведний, / терпиш і благодієш мені, пекельній поселениці, навіть до цього дня і години всіляко чекаючи мого покаяння* (А. 3.25) рему актуалізують три засоби: частка *навіть*, прикладка й дієприкметниковий зворот.

У питальних конструкціях із вокативом актуальне членування виражене чіткіше. Питальні займенникові слова посилюють рему, напр.: *Господи, / що сотворю?* (А. 2.12); *Учителю, / де живеш?* (А. 2.13); *Вороже, нечестивий правителю, / чого лютуєш проти християн?* (А. 3.19). Отож звертання в цих структурах реалізує тему.

Зазначений показник особливо важливий у конструкціях із кличним відмінком, що вживається після присудка, напр.: *Хто може висловити боріння і труди твої, / блаженний отче?* (А. 1.22).

Актуальне членування висловлень, структурованих маркерами третьої грами категорії звертання – ідентифікувального полісемантичного вокатива, який відбиває вторинну семантико-синтаксичну функцію кличного відмінка іменника (семантичне дублювання вокативною синтаксевою займенникового іменника другої особи однини чи множини) та постає у формально-синтаксичній ролі опосередкованого другорядного члена речення – зорієнтоване на ті самі засоби, про які йшлося раніше, а саме: фонетичні, синтаксичні, лексико-граматичні. Позицію реми підсилюють дієприкметникові звороти, напр.: *Дивно прославила Ти чудесами Твою святу ікону, названу Купиною Неопалимою, / Богородице Діво* (А. 3.5); *Цього ради проповідує Русь велич Божу, показану на тобі, / святителю Димитрію* (А. 3.14); дієприслівникові звороти, напр.: *Презначальна і все діюча Тройце, / сотворивши насаобразомізаподобю Твоєю, Ти заповідала творити угодне перед Тобою* (А. 1.2); *Бажаячи зрозуміти неосяжну премудрість, Філіп промовив до Тебе, / Господи* (А. 1.3); порівняльні звороти, напр.: *Обраний угоднику Христів, ченців руських першоначальнику і великий чудотворцю, преподобний отче наш Антонію, / з любов'ю приносимо тобі ці похвальні пісні, як Небесному заступнику нашому* (А. 2.18); *Засяв ти на горах Київських, як стовп утвердження вірних, / Антонію богомудрий* (А. 2.18); прикладки, напр.: *Непереможний Восводо і Господи, радосте рабів Твоїх, що каються, / до Тебе я, грішній, у покаянні звертаюся* (А. 3.13); *Усе єство ангелів, охоронців роду людського, прославило тебе, / благовірний княже* (А. 1.14); частка *тільки*, напр.: *Тільки на тебе після Бога покладаю я надію, / Охоронителю мій Ангеле* (А. 2.10). Комунікативний центр увиразнюють повтори як лексико-граматичні засоби, напр.: *Віруємо, віруємо в Тебе, / Господи!* (А. 3.21); *Бо ми не маємо іншої допомоги, не маємо іншої надії, тільки Тебе, / Владичице* (А. 3.3). В останньому висловленні частка *тільки* також інтенсифікує рему. Постпозитивна частка *же (ж)* у непитальних висловленнях робить чіткою позицію теми, напр.: *Ми ж звиваємо до Тебе, / Пречиста* (А. 3.4); *Ми ж зворушений спів приносимо Тобі, / Пречиста* (А. 3.4).

Смислово вагу комунікативного центру в питальних структурах посилюють питальні слова, напр.: *Савле, Савле, / навіщо ти гониш Мене?* (А. 2.12); *Симоне Іонин, / чи любиш ти*

Мене? (А. 2.12); *Хто* зцілить мене, або *хто* підніме мене із глибини гріховного життя, якщо не Ти, / *Лікарю благодатний?* (А. 3.13). В останній конструкції граматичну емоційність реми підвищує повтор слова *хто*.

Цікавим вважаємо міркування Н.О. Слюсарєвої про тему у висловленнях розглядуваного зразка. Дослідниця вказує на яскравість функції ідентифікації «під час використання подвійної теми, тобто назви того самого референта вжито двічі в межах одного речення, де одна номінація представлена займенником, й обидві номінації співвідносні з одним присудком» [11, с. 116–117].

Речення зі звертаннями – репрезентантами четвертої суб'єктно-предикатно-адресатної грами аналізованої категорійної величини становлять семантико-граматичну єдність у комунікативному плані. Такі структури є односкладними однослівними зі спонукальною семантикою. Н.М. Костусяк постулює, що в однослівних реченнях нерозчленованого характеру вокатив виконує роль реми [7, с. 176]. І.Р. Вихованець, підкреслюючи неможливість членування кожного речення (звідси й назва «нерозчленовані»), пояснював, що однією з властивостей речення є спрямованість на вираження реми як комунікативного центру, тобто речення без реми не існує, тоді як тема може бути лексично не вираженою [5, с. 149], напр.: *Христе! Ти – Царство Небесне!* (А. 3.24); *О Предивна Владичице! Покажи на нас дивні милості Твої...* (А. 3.8); *О священна*

главо, кріпкий наш молитвенику і заступнику, святителю Феодосію! Почуй нас, що з вірою закликаємо тебе... (А. 3.15); *О священна главо, ангеле земний і людино небесна, преподобний і богоносний отче наш Феодосію, прекрасний слуга Пресвятої Богородиці, що в ім'я її святе предивну обитель на горах Печерських влаштував і в ній безліччю чудес засяв! Благаємо тебе з великою щирістю...* (А. 2.19).

Висновки. Отже, позиція теми – типовий комунікативний вияв кличного відмінка у висловленнях усталеної структури та нейтрального емоційного забарвлення. Проте в конструкціях зі звертаннями – маркерами першої, другої та третьої грами аналізованої категорії функції вокатива як одного з компонентів актуального членування можуть змінюватися залежно від можливих ситуацій і контексту. У висловленнях нерозчленованого характеру, що репрезентують четверту граму категорії звертання, вокатив вживається в позиції реми. Попри значну усталеність теморемного членування аналізованих структур із реченням інших стилів, конфесійні звертання водночас виявляють певну особливість. Вона полягає в тому, що тема чи рема, репрезентовані вокативом, можуть мати складну модель, структуровану двома й більше компонентами. Вважаємо перспективним продовжити дослідження теморемного членування висловлень зі звертаннями, засвідченими в інших жанрах православної церковної гімнографії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Акафістник: у 3 т. К.: Видання Київської Патріархії УПЦ КП, 2011–2012. Т. 1. 2011. 352 с.
2. Акафістник: у 3 т. К.: Видання Київської Патріархії УПЦ КП, 2011–2012. Т. 2. 2012. 416 с.
3. Акафістник: у 3 т. К.: Видання Київської Патріархії УПЦ КП, 2011–2012. Т. 3. 2012. 368 с.
4. Виноградов В.В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике. М.: Наука, 1975. 562 с.
5. Вихованець І.Р. Грамматика української мови: синтаксис. К.: Либідь, 1993. 368 с.
6. Ковтунова И.И. Современный русский язык. Порядок слов и актуальное членение предложения: учеб. пособ. М.: УРСС, 2002. 240 с.
7. Костусяк Н.М. Структура міжривневих категорій сучасної української мови: монографія. Луцьк: Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2012. 452 с.
8. Матезиус В. О так называемом актуальном членении предложения. *Пражский лингвистический кружок*. М.: Прогресс, 1967. С. 239–245.
9. Матезиус В. Избранные труды по языкознанию / пер. с чеш., англ.; закл. ст. Д.В. Сичинавы. М.: Едиториал УРСС, 2010. 232 с.
10. Серль Дж. Референция как речевой акт / пер. с англ. Т.В. Радзиевской. *Новое в зарубежной лингвистике*. М.: Радуга, 1982. Вып. 13. Логика и лингвистика. С. 179–202.
11. Слюсарєва Н.А. Проблемы функционального синтаксиса английского языка М.: Наука, 1981. 206 с.